

KUR'ÂN'DA MEDİNE AHÂLİSİ

THE POPULATION OF MEDINA IN THE QURAN

Cumhur DEMİREL

Dr., Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı

Dr., Preacher, Presidency of Religious Affairs

E-posta: cumhurdemirel@hotmail.com

ORCID ID:0000-0002-3144-040X

DOI: 10.47425/siirtilahiyat.750417

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 10.06.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17. 11. 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2020

Atıf / Citation: Demirel, Cumhur. Kur'ân'da Medine Ahâlisi. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2 (Aralık/2020), s. 503-531

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siirtilahiyat> mail: sifdergisi@gmail.com

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, son peygamberin tebliğine mahal olan Medine/Yesrib şehriyle ilgili geniş malumat sunmuştur. Âyetler, hicret vesilesiyle yurt edinilen bu mekânın toplumsal yapısına ilişkin bilgiler ihtiva etmektedirler. Bu çalışmada söz konusu bilgiler ekseninde malum şehrin sakinleriyle ilgili tespitlerde bulunulması hedeflenmektedir. Medine ahalisini, Kur'ânda ismi geçen diğer belde halklarından ayıran hususların başında, içlerinde münafık olarak isimlendirilen bir zümrenin bulunuyor olması gelmektedir. Hicretin akabinde güçlenen müminleri, zor durumda bırakmak için fırsat kollayan bu menfi karakterler, birçok âyete konu olmuşlardır. Medine şehrinin ismen zikredildiği âyetlerin tamamına yakını, onlardan bahsetmektedir. Medine'de yaşayan topluluklar içerisinde müspet davranışlarıyla göze çarpan zümre müminlerdir. Kur'ân'ın methine mazhar olan bu grup, bazı hatalarından dolayı da eleştirilmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Yahudilerin karakterlerine, inançlarına ve yaşantılarına dair birçok anlatım yer almaktadır. Mekki surelerde daha önceki peygamberlerin ümmetleri olan Yahudiler, konu edilmiştir. Hz. Peygamberin, muhatabı olan Yahudilerle ilgili bilgiler, medenî sûrelerde de Medine ile ilgili anlatımlarda bahsi geçen diğer bir zümre de Hıristiyanlardır. Hıristiyanlığa dair Kur'ân'ın verdiği bilgilerin bir kısmı ise Hz. İsa, annesi ve havarilerle ilgili anlatımlardan müteşekkildir. İslam tarihinde devlet örgütlenmesinin fiili olarak hayata geçirildiği ilk şehir olma özelliğine sahip olan Medine şehrinin halkını konu alan bu çalışmada, ayrıca, Hz. Muhammed'in (s.a.v), hicreti müteakip yürürlüğe koyduğu kardeşleştirme müessesesinin Medine'de Müslümanlar lehine ortaya çıkan, psikolojik, sosyal, siyasi ve ekonomik neticelerine değinilecektir.

Anahtar kelimeler:

Tefsir, Kur'ân, Medine, Mümin, Yahudi, Hıristiyan, Münafık.

Abstract

The Quran submits extensive information with regard to Medina/Yathrib city where gave rise to notice of the last prophet. The verses involve information about the social structure of this place where was settled on the occasion of the hejira. In this study, it is aimed to make observations about the residents of the known campus based on the aforementioned information. The foremost among the issues separating the population of Medina from the other inhabitants aforesaid in the Quran is the existence of a group called hypocrite amongst them. These negative characters are the subject of many verses and watched for an opportunity to leave the Muslims who gained strength right after the hejira, in a difficult situation. Almost all of the verses in which the city of Medina is mentioned by name, refer to them. The believers were the notable group with positive behaviors amongst the communities who lived in Medina.

This group, praised by the Quran, was also criticized due to their some faults. There are many expressions about personalities, beliefs and livings of the Jewish in the Quran. The Jews, the ummah of previous prophets, are mentioned in Meccî suras. The information about the Jews who were the addressee of the Prophet Muhammad, is in Medani suras. Another group mentioned in the expressions about Medina is Christians. Some of the information given by the Quran about the Christianity is composed of the expressions related to Jesus, his mother and the apostles. The foundation of becoming brotherhood which the Prophet Muhammad put into effect after the hegira and its psychological, social, political and economical consequences arisen in favor of the Muslims in Medina will also be mentioned in this study which is about the people of Medina city which has the characteristics of being the first city where the state organization actualized actually in Islamic history.

Keywords:

Tafsir, Quran, Medina, Believer, Jewish, Christian, Hypocrite.

Giriş

Medine şehri,¹ İslam dini için büyük öneme sahiptir. “Yesrib”² bu şehrin eski ismi veya bulunduğu yeryüzü parçasının adıdır.³ Hz. Muhammed (s.a.v) şehrin bu isim ile anılmasını uygun görmeyerek yasak etmiş, “*Orası Taybe'dir*” (veya Tâbe) buyurmuştur.⁴ “Medine” lafzı Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hicret ettiği şehrin dışında diğer bazı şehirler için de kullanılmıştır.⁵

Medine, Müslümanların oraya hicretinden sonra şehirleşme alanında ciddi atılımlara sahne olmuştur. Şehrin merkezi, birçok fonksiyonunun yanında ordu karargâhı,⁶ misafirhane⁷ ve eğitim kurumu olarak da kullanılan Mescid-i Nebevî olmuştur.⁸

1 et-Tevbe 9/101, 120; el-Ahzâb 33/60; el-Münâfikûn 63/8.

2 el-Ahzâb 33/13.

3 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Zehrâveyn Yayınevi, t.y.), 6: 302.

4 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.), 4: 285.

5 el-Hicr 15/67; en-Neml 27/48; Yâsîn 36/20.

6 Mahmut Şit Hattâb, *Peygamber Ordusunun Tarihi*, trc. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), 19-20.

7 Mustafa Ağırman, *Hz. Muhammed (s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 1997), 153-55.

8 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, (Ankara: Yeni Şafak Gazetesi,

Medine, İslam tarihinde devlet örgütlenmesinin fiili olarak hayata geçirildiği ilk şehir olma özelliğine sahiptir. Hz. Muhammed (s.a.v), kendi öncülüğünde teşekkül eden bu yapılanmanın ilk yöneticisi olup, bu görevi hayatı boyunca sürdürmüştür. Hicret, onun (s.a.v) liderliğinde, Müslümanların inançlarını özgürce yaşayabilecekleri sosyal ortamı inşa edebilmelerine zemin hazırlamıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v), hicreti müteakip yürürlüğe koyduğu kardeşleştirme müessesesi⁹ Medine'de Müslümanlar lehine, psikolojik, sosyal, siyasi ve ekonomik birçok neticeye vesile olmuştur. Bu neticeleri şöylece sıralamak mümkündür:

1. Kendi yurtlarında her biri varlıklı insanlar olan Muhacirler, en zor günlerinde sıcak bir misafirperverlikle bir aile ortamında konuk edilerek, ihtiyaçları karşılanmıştı. Böylece, hicret ederek Allah'ın lütfuna mazhar olmuş Muhacirleri kendi mallarına, evlerine, aşlarına ortak eden Yesribliler de ensar olma şerefine, Allah katında isar (başkasını kendisine tercih etme) övgüsüne nail oluyorlar ve insanın ulaşabileceği en büyük erdeme, olgunluğa ulaşıyorlardı. Bu hayırda, sevgide, ikramda yarışma çabasının altyapısını oluşturan kardeşleştirme ise, sevgiye dayalı Medine toplumunun temellerinin atılmasıydı.

2. Medine'de putperest Araplarla Yahudiler ikamet etmekteyken, hicretle birlikte üçüncü bir grup teşekkül etmişti. Evs ve Hazrec kabilelerinin muhacirlere ev sahipliği yapmaları putperest yakınlarının ve Yahudilerin tepkisini çekmişti. Kardeşleştirme, bu tepkiye göğüs gerebilme hususunda her iki kardeşe de güç ve moral destek sağlıyordu.

3. Hz. Peygamber (s.a.v) Medine'de Yahudileri de içine alan merkezi bir idare tesis etmeyi amaçlıyordu. Yahudiler ise kalelerine çekilmiş, fitne ve fesat çıkarmakla meşgul idiler. Onlardan bazıları, Hz. Peygamber'in (s.a.v) risaleti hakkında şüphe uyandırmak için Hz. Peygamber'e (s.a.v) imtihan kastıyla sorular soruyor, cevaplarını aldıkları halde, fitne çıkarmaya, iftira etmeye devam ediyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) ensar ve muhacirler ara-

2003), 1: 179.

⁹ İbn-i Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1. Baskı, (b.y.: Dâr'u Hicr, 1997), 4: 560, 561.

sında kardeşlik tesis ederek, Yahudilere ve putperestlere karşı kendi etrafında güçlü bir toplum oluşturmuştu.

4. Hz. Peygamber (s.a.v) mescitte her gün Müslümanlarla oturuyor, onları eğitiyordu. Medineliler bir taraftan ziraat işlerini yürütürken, bir yandan da Hz. Peygamber'i (s.a.v) takip ediyorlardı. Birbiriyle kardeşleştirilen sahabe, zamanı bile paylaşıyorlardı.¹⁰ Örneğin: Hz. Ömer (r.a.) ahdî kardeşiyle nöbetleşe hurma hasadında çalıştıklarını, kendisi bahçede çalışırken, ahdî kardeşinin Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanında kaldığını, ertesi gün bahçede çalışma sırasının kardeşine geldiğini ve her günün akşamında bulduklarında, Hz. Peygamber'den (s.a.v) öğrendiklerini birbirlerine anlattıklarını söylemektedir.

5. Kardeşleştirme uygulamasının bir diğer faydası da cihat için sefere çıkıldığında ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) askeri seferler için birlikler çıkardığında kardeşlerden birisini sefere gönderiyor, diğerini ise her iki ailenin ihtiyaçları için Medine'de bırakıyordu¹¹

Kur'an'ın, Mekke halkına yaptığı hitapla Medine ahalisine yönelik hitabı arasında belirgin bir üslup farkı göze çarpmaktadır. Bunun sebebi Mekke'de Hz. Peygambere ve müminlere işkence eden azgın ve inatçı bir toplum bulunmasıdır. Böyle bir ortamda "Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz"¹², "Senden önce nice peygamberler yalanlandı"¹³, "Onlara gökten bir kapı açsak da, oradan çıkmağa koyulsalar "Gözlerimiz döndü, biz herhalde büyüledik" derler"¹⁴ gibi âyetlerin, nâzil olması gayet doğaldır. Birçok âyette müşriklerin yerilmesi, düşüncelerinin basitliği ile alay edilmesi, Hz. Peygamber ve müminlerin gönlünün alınması, onlara müsamahanın ve yumuşak davranmanın öğütlenmesi son derece tabiidir. Medine ahali ile ilgili anlatımlar ise, Medine'nin toplumsal yapısına ilişkin önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Söz konusu anlatımlarda, müminlerin bu şehirde yeni bir çevreyle muhatap olmaları hasebiyle yeni bir toplum ku-

¹⁰ Mustafa Safa, "Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat", *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9/17, (2015), 365, 366.

¹¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 181, 182.

¹² el-En'âm 36/3.

¹³ el-En'âm 6/34.

¹⁴ el-Hicr 115/4,15.

rulmasına yönelik açıklamalar yer almaktadır. Daha evvelki veciz anlatımın yerine, itnaba¹⁵ ve mücmeli tafsile/açıklamaya müracaat edilmektedir.¹⁶ Bu çalışmamızda hicret vesilesiyle yurt edinilen bu şehrin, ahâlisiyle irtibatlı âyetlerin muhtelif zaviyelerden değerlendirilmesine gayret edilecektir. Üzerinde çalışacağımız ayetlerin tespitinde Medine’de yaşayan zümrelerle ilgili ifadelerden ve esbâb-ı nüzûl ilminden faydalanılacaktır. Konuyu müminleri merkeze alarak sunmaya çalışacağımızı da belirtmek isteriz.

Medine şehrini konu alan birçok çalışma mevcuttur. Malum şehirde hicretin akabinde yaşanan hadiseleri farklı perspektiflerden ele alan bu eserlerin ekserisinin makale formunda olduğu gözlemlenmiştir.¹⁷ Bu çalışmanın söz konusu eserlerden farkı, çalışmada konunun Kur’ân âyetleri ekseninde, Medine’de yaşayan dini gurupların ahlak, karakter, tavır ve davranışlarını merkeze alarak işlenecek olmasıdır.

1. Müminler

Sözlükte “güvenmek, emin olmak, güven içinde bulunmak” anlamlarındaki “emn” kökünden türeyen “iman” lafzı,¹⁸ tasdik (doğrulamak) manasına gelir.¹⁹ “Mümin” kelimesi Kur’ân’da,²⁰ “musaddık” (doğrulayan) anlamında

¹⁵ Meânî ilminde sözler içerdiği lafızların sayısı ve ifade ettikleri mâna itibariyle icâz, müsâvât ve itnâb olmak üzere üç kısma ayrılır. Az sözle çok şeyi anlatmaya icâz, bunun zıddına itnâb, lafız ve anlamanın sayı bakımından denk olmasına da müsâvât adı verilir. İsmail Durmuş, “İtnâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 215.

¹⁶ Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûm’i’l-Kur’ân*, 17. Baskı (Beirut: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1990), 184.

¹⁷ İzzet Er, “Muhacirlerin Medine’ye İntibakının Psiko-Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözümleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 27/2, (1989), 63-80; İlyas Akyüzoğlu, “Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/11, (2016), 200-232; W. N. Arafat, “Medine Yahudileri ve Beni Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar”, trc. Şaban Öz, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17/2, (Ankara, 2004), 139, 144; Adem Apak, “Hz. Peygamber’in Hicret Sonrası Medine’de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, (Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 315-324; Cem Tüysüz, Zehra Hira, “Hz. Muhammed Döneminde Medine’de İktisadi Hayat”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, (2018), 447-484.

¹⁸ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve Sıhâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü’l-Ğafûr Attâr, 4. Baskı, (Beirut: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1990), 6: 2071.

¹⁹ es-Sâhib İsmâil bin Abbâd, *Muhitu’l-Luğa*, thk. Muhammed Hasen Âli Yâsîn, 1. Baskı, (Beirut: Âlemü’l-Kütüb, 1994), 10: 414.

²⁰ Yûsuf 12/17.

kullanılmıştır.²¹ Dini bir terim olarak “iman”, Hz. Muhammed’in Allah’tan (c.c.) getirmiş olduğu zarurat-ı diniye olarak bilinen hükümleri tasdik etmeyi ifade eder²² Kalple yapılan bu tasdikle beraber dil ile ikrar da şarttır.²³ İmanın zıddı “küfür” olup²⁴ bu lafız, lügatte “isyan”, “imtina”,²⁵ “örtmek”, “gizlemek”, nankörlük” manalarına gelir.²⁶ “Küfür”, nimeti inkâr olması bakımından şükürün de zıddıdır.²⁷ “Kâfir” lafzıyla, Allah’ın nimetlerini örten, nankör kimse kastedilir. Bu lafzın çoğulu “küffâr”, “kefera” ve “kifâr” şekillerinde gelebilmektedir.²⁸

Medine’de yaşayan müminler, olumlu davranışlarından dolayı, Kur’ân’ın methine mazhar olmuşlardır.²⁹ Kur’ân’ın, bu zümreyi, hataya düşmemeleri hususunda, zaman zaman ikaz ettiği³⁰ ve bazı yanlışlarından dolayı eleştirdiği de vakidir.³¹

Kur’ân, hicretle birlikte ensâr ve muhâcir olarak vasıflanan müminlerin kendi aralarındaki münasebetlerinin ve İslâm düşmanlarına karşı tavırlarının nasıl olması gerektiği hususunda onlara rehberlik etmiştir.³² Amaç ise, daha önce Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olanlardan ve oraya daha sonra hicret edip gelenlerden müteşekkil bu iki grup arasında muhabbet tesis etmektir.³³

Muhabbet ortamının oluşabilmesi için öncelikle anlaşmazlık sebeplerinin giderilmesi gerekmektedir. Kur’ân’ın bu amaç doğrultusunda en sık kullandığı terim “sulh” olmuştur. “Salâh” kelimesinden türemiş bir isim olan³⁴

²¹ Ebü’l-Hüseyn Ahmed bin Fâris, *Mücemü Mekâyisi’l-Luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, b.y.: Dâru’l-Fikr, 1979, 1: 135.

²² Ebü’l-Fazl Cemâlüddin Muhammed İbni Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 6. Baskı (Beyrut: Dâru Sâdır, 1997), 13: 23.

²³ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’ân*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru’l-Mârifetü, 2005), 36.

²⁴ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 2: 807.

²⁵ İsmail bin Abbâd, *Mubîtu’l-Luğa*, 6: 250.

²⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 435.

²⁷ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 2: 807.

²⁸ Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 2: 807, 808.

²⁹ et-Tevbe 9/20-22.

³⁰ et-Tevbe 9/120.

³¹ et-Tevbe 9/25.

³² el-Feth 48/29.

³³ el-Haşr 59/8, 9.

³⁴ Ömer Dumlu, *Kur’ân’da Salâh Meselesi*, 3. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2009), 24.

bu lafız, “fesâd”ın karşıt anlamlısıdır ve “insanlar arasında meydana gelmesi muhtemel düşmanlıkları gidermek” anlamına gelir.³⁵ İnsanlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı kendilerine görev addeden muslihler, sâlihlerden daha önemli bir mevkidedirler. Bunun sebebi ise sâlihler kendi hallerinde yaşayan insanlar iken muslihlerin daima aktif olmalarıdır.³⁶

Kur’ân, müminlere, Allah (c.c.) adına yemin ederek, iyilik etmeye, günahlardan uzak durmaya ve insanların arasını düzeltmeye O’nun (c.c.) adını engel yapmayı yasaklamıştır.³⁷ Bu nehyin yer aldığı âyet, Hz. Ebûbekir’le teyzesinin oğlu Mıstah arasında cereyan eden bir mesele üzerine inmiştir.³⁸

Sulh ortamının muhafazasına son derece önem veren Kur’ân-ı Kerîm, müminlere bu ortamı haksız yere bozan din kardeşlerine karşı ortak tavır almayı, dahası onlar Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar kendileriyle savaşmayı emretmiş³⁹, bu ortamı sarsabilecek davranışları ve menfi sonuçlarını açıkça zikrederek, onlardan kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir. Duyulan her bilgiye, iç yüzü araştırılmadan inanılmamasının gerekliliği Kur’ân’ın bu husustaki ikazları arasındadır.⁴⁰ Müminlerin birbirleriyle alay etmelerinin, birbirlerini ayıplamalarının, kötü lakapla çağırılmalarının ve birbirlerine kötü zan beslemelerinin yasaklanması da⁴¹ sulh ortamının muhafazası maksadına mebnidir.

Müminlerin kendi aralarındaki münasebetlerinin, merhamet odaklı olmasını teşvik eden Kur’ân⁴², onların aralarındaki bu yakınlığı “dostluk” olarak nitelemiş⁴³ ve bu tavsiyesine uyan bazı müminleri taltif etmiş, âhirette görecekları karşılıklardan da sürekli söz etmiştir.⁴⁴ İçleri çektiği halde, yiye-

³⁵ Isfehâni, *Müfredât*, 489.

³⁶ Dumlu, *Kur’ân’da Salâh Meselesi*, 229.

³⁷ el-Bakara 2/224.

³⁸ Söz konusu âyet fakir bir zat olan Mıstah’ın, Hz. Aişe’ye yapılan iftira dedikodusuna katılması, Hz. Ebubekir’in de ona artık yardım etmeyeceğine yemin etmesi üzerine nâzil olmuştur. Ebu Hayyân el-Endelüsi, *el-Babru’l-Muhit*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 2: 187.

³⁹ el-Hucurât 49/9, 10.

⁴⁰ el-Hucurat 49/6.

⁴¹ el-Hucurat 49/11, 12.

⁴² el-Fetih 48/29.

⁴³ el-Enfal 8/72, 74.

⁴⁴ el-İnsân 76/8-21.

ceği yoksula, öksüze ve esire yediren bu insanların, kimler olduğu hakkında tefsirlerde muhtelif bilgiler mevcuttur.⁴⁵

Kur'ân Müminlerden Hz. Peygamberle münasebetlerinde gözetmeleri gereken hususlara dair taleplerde bulunmuştur. Bazı sahabelerin Rasûlulah'ın (s.a.v) yanında konuşurken seslerini yükseltmeleri üzerine nâzil olan Hucurât sûresinin ilk âyetleri⁴⁶ bu kabilden talepler içermektedir. Sûrenin birinci âyetinde, müminlerden, Peygamber'in (s.a.v) önüne geçmemeleri istenmiştir.⁴⁷ Âyette zikredilen “öne geçme/tükaddimû” kavramının ne ifade ettiği hususunda bazı görüşler serdedilmiştir. Abdullah b. Abbas'a (r.a.) göre “lâ tükaddimû” ifadesinden maksat, Allah'ın (c.c.) kitabına ve Rasûlullah'ın (s.a.v) sünnetine muhalif olan bir şey söylememek, Allah'ın (c.c.) kelamı yanında herhangi bir şey konuşmamaktır. Mücahid'e (r.a.) göre bu ifadeyle, müminlerden, Allah'ın (c.c.) bir mesele hakkında peygamberinin lisanıyla hüküm vermesinden önce fetva vermemeleri talep edilmiştir. Katade, (r.a.), söz konusu ifadenin, bir kısım insanların “Keşke benim hakkımda şöyle şöyle hükümler inse.” “Keşke şunlar ve şunlar meşru olsa.” demelerinin Allah (c.c.) tarafından hoş görülmemesi ile ilgili olduğunu söylemiştir. Hasan-ı Basrî, (r.a.), malum ifadenin yer aldığı âyet-i kerimenin bir kısım insanların, kurban bayramında, Rasûlullah (s.a.v) bayram namazını kıldırmadan önce kurban kesmeleri, onun da (s.a.v) onlara tekrar kurban kesmelerini emretmesi hususuna işaret ettiğini beyan etmiştir. Dahhak, bu âyetle müminlerden, gerek savaşlarında gerekse diğer işlerinde Allah'ın ve Rasûlüh'nün emri olmadan karar vermemelerinin talep edildiği kanaatindedir.⁴⁸ Sûrenin ikinci âyetinde ise müminlere, seslerini Rasûlulah'ın (s.a.v) sesini bastırarak şekilde yükseltmemeleri ve onu, birbirlerini çağırıkları gibi yüksek sesle çağırmamaları tembihlenmiştir.⁴⁹ Ahzab sûresinin elli üçüncü âyeti ise, Hz. Muhammed'in, Zeyneb Bint-i Cahş'la evlenmesi sırasında düğün yemeği verirken bazı sahabelerin, onu zor durumda bırakmaları üzeri-

⁴⁵ Fahreddin Râzi, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 1. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 30: 243; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, 1. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 21: 461.

⁴⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, 1. Baskı (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001), 21: 342.

⁴⁷ el-Hucurât 49/1.

⁴⁸ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 21: 335-337.

⁴⁹ el-Hucurât 49/2-5.

ne inmiştir.⁵⁰ Âyette müminlerden Hz. Peygamberin evlerine, yemeğe çağırılmaksızın vakitli vakitsiz girmemeleri; davet edilmeleri halinde ise yemeği yiyince dağılmaları, sohbet ederek uzun uzadıya oturmamaları, onun eşlerinden bir şey talep edecekleri zaman perde arkasından istemeleri emredilmiştir.⁵¹ Nur sûresinin atmış ikinci âyeti ise, bir sahâbînin sefer esnasında iken ailesine dönmek için izin istemesi üzerine nâzil olmuştur.⁵² Söz konusu âyette, müminlerin Hz. Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmemeleri gerektiği beyan edilmiştir.⁵³ Bunların dışında, Peygamberle (s.a.v) özel görüşme yapmanın adabının⁵⁴ ve onun talimatlarının yerine getirilmesinin lüzumunun beyan edildiği⁵⁵ âyetler de mevcuttur. Zeyneb Bint-i Cahş, Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Zeyd b. Hârîse'nin eski eşi olup onların evlenmelerine bizzat Rasûlullah vesile olmuştur. Hz. Zeyneb başlangıçta bu izdivaca sıcak bakmamış fakat Hz. Peygamber'in ısrarı üzerine kabul etmiştir. Konuyla ilgili âyette⁵⁶ Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiğinde, ne mümin erkeklerin, ne de mümin kadınların artık işlerinde bir seçme hakkının olamayacağı⁵⁷ vurgulanmıştır.

Kur'ân, inananlara, Allah'a ve kendilerine düşman olanları dost edinmemelerini, onlara sevgi göstermemelerini tembihlemiştir.⁵⁸ Bu tavsiyenin yapılmasına Hz. Peygamber ve Hâtıb b. Ebî Beltea isimli sahâbî arasında cereyan eden bir hadise vesile olmuştur. Hâtıb, Bedir savaşına katılan bir sahâbîdir. Kureyşli olmayan fakat onlarla anlaşması bulunan bu sahâbî hicret edince, çocukları ve malları Mekke'de kalmıştır. Mekke'de akrabaları bulunan diğer muhacirlerin aksine, onun ailesini koruyacak hiç kimse yoktur. Mekkeliler Hudeybiye musalahasını bozunca Rasûlullah (s.a.v), Mekke'yi fethetmeye karar vermiş ve Müslümanlara, savaşa hazırlanmalarını emretmiştir. Hâtıb, Mekke'de bulunan Kureyşlilerin, orada kalan aile-

⁵⁰ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 19: 162.

⁵¹ el-Ahzâb 33/53.

⁵² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 24: 39.

⁵³ en-Nûr 24/62.

⁵⁴ el-Mücâdele 58/12, 13.

⁵⁵ el-Mücâdele 58/11.

⁵⁶ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 19: 112, 113.

⁵⁷ el-Ahzâb 33/36.

⁵⁸ el-Mümtehine 60/1.

sine yardım etmelerini sağlamak maksadıyla, Rasûlullahın gizli tuttuğu bu harekâtı bildiren bir mektup yazmış ve onu Kureyş'e mensup bir kadınla Mekke'ye göndermiştir. Allah'ın (c.c.), kendisini haberdar etmesi üzerine, kadının arkasından birkaç sahâbî göndererek mektubu yakalatıp geri getirten⁵⁹ Hz. Muhammed, daha önce Bedir savaşına da katılmış olan bu sahâbîye şefkatle yaklaşmıştır.⁶⁰

Hz. Peygamber, Uhud Savaşı esnasında görev yerlerini terk ederek İslâm ordusunu zor durumda bırakan⁶¹, sonrasında da ilahi affa mazhar olan⁶² sahâbeye de herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. Müslümanların birliğini sarsabilecek davranışların sergilendiği ve hafifletici hiçbir mazaretin de bulunmadığı bazı durumlarda ise bu fiilleri gerçekleştirenlere çeşitli müeyyideler uygulamıştır. Tebük seferine çıkmayan bazı sahabe, sefer sonrasında özür beyan etmişler, fakat üç sahâbî mazeretleri bulunmadığı halde sefere katılmamış, sefer sonrasında da bu durumu itiraf etmişlerdir. Onlara, Allah'ın haklarında hüküm vermesini beklemelerini söyleyen Rasûlullah (s.a.v), müminlere onlarla konuşmayı yasaklamıştır. Bu süreyi son derece üzgün geçiren ve diğer sahabenin selamlarını bile almadıkları Mürare b. Rebî, Hilal b. Ümeyye, Kâ'b b. Malik adlı sahâbîler, bu hal üzere elli gün beklemişlerdir. Yeryüzünün, bütün genişliğine rağmen onlara dar geldiği, ruhlarının son derece sıkıldığı bir anda haklarındaki hüküm nâzil olmuş⁶³ ve tövbelerinin Allah tarafından kabul edildiği⁶⁴ beyan edilmiştir.

Müminlerin, Hz. Muhammed (s.a.v)'le münasebetlerini ideal düzeye ulaştırma amacı taşıyan ve eleştirel içeriğe sahip âyetler bulunmakla birlikte onların, peygamberlerine destek mahiyetindeki olumlu tavırlarının methe-dildiği âyetler de mevcuttur. Fetih süresinde anlatılan ve "Bey'atü'r-Rıdvân" olarak şöhret bulan hâdiseyeyle ilgili ayetler bu kabildendir.⁶⁵ Bu bey'ate işti-

⁵⁹ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 22: 559, 560.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 20: 396.

⁶¹ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 6: 129, 130.

⁶² Âl-i İmrân 3/152.

⁶³ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 12: 56-59.

⁶⁴ et-Tevbe 9/118.

⁶⁵ el-Feth 48/18, 19.

rak eden müminlere hitaben Hz. Muhammed: “Siz bugün yeryüzü ehlinin en hayırlısısınız.”⁶⁶ buyurmuştur.

2. Münafıklar

“Münafık” lafzı “nefeka” kelimesinden müştaktır. Münafığın fiiline “nifâk” adı verilir.⁶⁷ “Nifâk” ise “küfür” ve “hılâf” manalarına gelir.⁶⁸ Kalbinde nifâk bulunan kimse, olduğundan başka türlü görünmeye çalışan kimsedir.⁶⁹

Medine ahalisini Kur’ân’da ismi geçen diğer belde halklarından ayıran hususların başında, içlerinde münafık olarak anılan bir zümrenin bulunuyor olması gelmektedir. Hicretin akabinde güçlenen Müslümanları, zor durumda bırakmak için fırsat kollayan bu menfi karakterler Medine döneminde nâzil olan birçok âyete konu olmakla kalmamış, onlardan bahseden medeni bir sureye de “Münâfıkûn” adı verilmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus ise, Medine şehrinin ismen zikredildiği âyetlerin biri hariç⁷⁰ tamamının bu güruhtan bahsediyor olmasıdır. Bu durum Medine şehrindeki en büyük mücadelenin, sözü edilen ve zahiren dost gibi görünen gizli düşmanlarla yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Söz konusu âyetler, bu sinsi karakterlerin, Müslümanlar arasına nifak sokma girişimlerini⁷¹ ve onlara yönelik ikazları konu edinmektedir.⁷²

Bakara suresinin 264. âyetinde Allah’a ve âhîret gününe inanmayan, insanlara gösteriş için malını verip, sonra da başa kakan ve eziyet eden bir karakterden bahsedilmektedir. Bu kişinin hali, üzerinde biraz toprak varken, şiddetli bir yağmur neticesinde çırılçıplak kalan bir kayanın haline benzetilmiştir⁷³ Verdiği sadakadan hiçbir kazanç elde edemeyen bu karak-

⁶⁶ Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu’s-Sahib*, (Riyad: Dâr-u Tayyibe, 2006), “İmâra”, 71.

⁶⁷ Cevherî, *Tâcü’l-Luğa*, 4: 1560.

⁶⁸ İsmail bin Abbâd, *Mubitu’l-Luğa*, 5: 445.

⁶⁹ İbni Fâris, *Mu’cemü Me’âyisi’l-Luğa*, 5: 455.

⁷⁰ et-Tevbe 9/120.

⁷¹ el-Ahzâb 33/12, 13; el-Münâfıkûn 63/8.

⁷² et-Tevbe 9/101; el-Ahzâb 33/60.

⁷³ el-Bakara 2/264.

terle münafık kastedilmiştir.⁷⁴ Kur'ân, sadakasını gönülden veren mümini çekiştiren,⁷⁵ dağıtılan sadakaları almakta ise oldukça hırslı davranan⁷⁶ bu menfi karakterin müminlere infakta bulunulmasından da rahatsızlık duyduğunu ifade etmiştir.⁷⁷

Münafıkların, kıldıkları namazlar riyadan ibarettir.⁷⁸ Onları riyakâr müminlerden ayıran ölçüt zahiren iman etmiş görünüp, içlerinde küfrü saklıyor olmalarıdır. Riyakâr mümin ise, kendisini görenler, dindar olduğunu düşününler diye, kalbinde olmadığı halde, alabildiğine huşu izhar eden kimsedir. Münafık, diğer insanların görmediği yer ve zamanda namaz kılmaz. Riyakâr mümin ise, en güzel namazı insanların yanında kılar.⁷⁹ Münafıklar hakikatte chemmiyet vermedikleri bu ibadete üşenerek iştirak ederler.⁸⁰

Münafıkları kötülüğü emreden, iyilikten men eden, cimri ve yoldan çıkmış kimseler olarak tanımlayan Kur'ân,⁸¹ onların kötü emellerine hizmet etmesi amacıyla inşa ettikleri bir mescitten bahsetmektedir.⁸² Hz. Muhammed (s.a.v) İslam'a ve Müslümanlığa zarar verme gayesi üzerine bina edilen bu mescitte namaz kılmaktan men olunmuştur. Kur'ân'ın, Peygamber'i (s.a.v) içerisinde namaz kılmaya teşvik ettiği ve ilk gününden itibaren takva üzere bina edildiğini belirttiği mescit⁸³ Hz. Peygamber'in (s.a.v) hicreti esnasında inşa edilen⁸⁴ kendisinin de yapımına bedenen katkıda bulunduğu⁸⁵ Kuba Mescididir.⁸⁶

⁷⁴ Taberî, *Camii'l-Beyan*, 4: 659.

⁷⁵ et-Tevbe 9/79.

⁷⁶ et-Tevbe 9/58.

⁷⁷ el-Münâfıkûn 63/7.

⁷⁸ el-Mâûn 107/5, 6.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtibu'l-Ğayb*, 32: 115.

⁸⁰ en-Nisâ 4/142; et-Tevbe 9/54.

⁸¹ et-Tevbe 9/67.

⁸² et-Tevbe 9/107.

⁸³ et-Tevbe 9/108.

⁸⁴ Abdülğani Muhammed İlyas, *el-Mesâcidü'l-Eseriyye fi'l-Medineti'n-Nebeviyye*, 2. Baskı (Medine: Matâbiu'r-Raşîd, 1999), 25.

⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *Kitabu'r-Tabakati'l-Kübra*, thk. Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı (Kâhire: Mektebetu'l-Hancı, 2001), 3: 210; Ebu'l-Hasan Nurüddin es-Semhüdi, *Vefâu'l-Vefâ bi Abbâri Dâri'l-Mustafâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, 4. Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1984), 3: 138.

⁸⁶ Mehmet Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 4. Baskı (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968), 6: 2125.

Münafıklar, yeryüzünde bozgunculuk çıkarma çabasında olmalarına rağmen kendilerinin ıslah edici olduklarını iddia etmiş,⁸⁷ müminler aleyhine inkârcılara yardım etme fırsatı bulduklarında onlara yardım etmekten de çekinmemişlerdir.⁸⁸ Bedir gazvesinden iki ay evvel⁸⁹ yeni kiblenin Kabe olduğunu ifade eden emir nazil olunca⁹⁰ Müslümanlar, bu emri derhal yerine getirmişlerdir.⁹¹ Yahudileri rahatsız eden bu değişikliği müteakip, münafıklar, yönlerin birbirinden farkı olmadığını, dolayısıyla kible değiştirmenin makul bir gerekçesi bulunmayacağını söyleyerek onlara destek vermişlerdir.⁹²

Allah'ın (c.c.), “bir azap yurdu” olarak hazırlamış olduğu Cehennem çeşitli tabakalardan oluşmaktadır.⁹³ Kur’ân bu tabakaları isim isim zikretmiştir.⁹⁴ Münafıkların azap göreceği tabaka en alt tabaka olan⁹⁵ Haviye’dir. Onların, bu tabakada cezalandırılmalarının sebebi küfürde ileri derecede olmaları ve müminlere çokça eziyet vermeleridir.⁹⁶ Tarihi tecrübe de onların, gerek müminlere, gerekse İslam dinine, kâfir olduklarını açıkça söyleyenlerden daha büyük zararları olduğunu göstermektedir.

3. Yahudiler

Kur’ân-ı Kerim’de Yahudilerin karakterlerine, inançlarına ve yaşantılarına dair birçok anlatım yer almaktadır. Mekki surelerde daha önceki peygamberlerin ümmetleri olan Yahudiler, konu edilmiştir.⁹⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.v), muhatabı olan Yahudilerle ilgili bilgiler ise medenî sûrelerde dir.

⁸⁷ el-Bakara 2/11.

⁸⁸ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 1: 299.

⁸⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvvattâ*, (Mağrib: Menşûrâtü Dâr'il-Âfâkı'l-Cedide. 1992), “Kible”, 7.

⁹⁰ el-Bakara 2/144.

⁹¹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sabih* (b.y.: Dâru İbni Kesir, 2002), “Tefsir”, 14 (No. 4488).; Müslim, “Mesâcid”, 15.

⁹² Hayreddin Karaman vd., *Kur’ân Yolu* (Ankara: D. İ. B. Yayınları, 2006), 2: 227.

⁹³ Mecd Mekki, *el-Beyân fi Erkânî'l-İman* 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2003), 372

⁹⁴ Meryem 19/86; Hacc 22/51; Mülk 67/5; el-Meâric 70/15; Müddessir 74/26-29; Kâria 101/8-11; Hümeze 104/5-7.

⁹⁵ en-Nisâ 4/145.

⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur’ân*, 7: 196.

⁹⁷ İbrahim 14/5-8; Tâhâ 20/88; el-Müminûn 23/49; eş-Şuarâ 26/16, 17;

Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'i oğullarını tanıdıkları gibi tanıyor olmalarına rağmen hakkı bile bile gizlediklerini beyan ettiği⁹⁸ ve Müslümanlara, onları dost edinmemelerini tembihlediği⁹⁹ Yahudilerin, Müslümanlara yönelik olumsuz tutumlarını fiili olarak izhar etme süreci, Medine dönemiyle başlamıştır. Rasûlullah'ın (s.a.v) anlaşma yaptığı, inançlarında serbest bırakmakla beraber, kendilerine bir takım sorumluluklar yüklediği bu zümre,¹⁰⁰ söz konusu anlaşmayı kısa sürede bozmuş ve sükûnet ortamı bozulmuştur. İçlerinden problem çıkarıcılar hukuk çerçevesinde cezalandırılmış, sırasıyla Kaynuka, Nadîr ve Kureyza Yahudileri Medine Vesikası'na aykırı tutumları ve ihanetleri sonucu şehirden sürgün edilmişlerdir.¹⁰¹ Haşr sûresinin ilk âyetleri¹⁰² bu kabilelerden Nadîroğulları'nın Medine'den sürülmelerini konu edinmiştir. Hz. Peygamber onlarla bir antlaşma yapmış, onlar ise¹⁰³ Müslümanların, başlangıçta müşrikleri hezimete uğrattığı fakat mücahitlerden bir kısmının zaafa düşmesi neticesinde mutlak bir galibiyet elde edemedikleri¹⁰⁴ Uhud savaşını müteakip bu antlaşmayı bozmuşlardır. Müslümanların kuşatması akabinde barış talebinde bulunup, Hayber, Hîre ve Şam civarına yerleşmişlerdir.¹⁰⁵ Kur'ân, malum kabilenin, Müslümanlar aleyhine işbirliği içerisinde oldukları için¹⁰⁶ münafıklarla beraber¹⁰⁷ ebedi cehennem azabına uğrıtılacaklarını¹⁰⁸ beyan etmiştir. Yapılan teslim anlaşması ile farklı bölgelere sürgüne gönderilen bu kabilelerden Kureyza; Kureyş ve onların müttefiklerinin İslam'ı yok etmek amacıyla Medine üzerine yaptıkları başarısız saldırıda, müttefik güçlerin yanında yer almıştır. İslâm'a

⁹⁸ el-Bakara 2/146.

⁹⁹ el-Mâide 5/51.

¹⁰⁰ Ebû Muhammed Cemaluddin Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Süheyl Zekkar (Beirut: Daru'l-Fikr, 1992), 1: 351.

¹⁰¹ İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, trc. Mehmet Yolcu, 3. Baskı (İstanbul: Denge Yayınları, 2012), 2: 395.

¹⁰² el-Haşr 59/2-4.

¹⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 29: 279.

¹⁰⁴ İbnü'l-Esir Ziyâeddin el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, 1. Baskı (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 2: 48-50.

¹⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 29: 279.

¹⁰⁶ el-Haşr 59/11, 12.

¹⁰⁷ İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Mubarraru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdüsselam Muhammed (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 5: 290.

¹⁰⁸ el-Haşr 59/16, 17.

karşı yapılmış en ciddi meydan okuma olan ve başarısızlıkla sonuçlanan bu girişim üzerine Beni Kureyza Hz. Peygamber tarafından muhasara edilmiştir. Teslim olmalarının akabinde meselenin çözümü için Kureyza'nın kadim müttefiki olan Evs kabilesinden Sa'd b. Mu'az'ın hakemliğine başvurulmuş ve o; yetişkin erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların ise köleleştirilmesine karar vermiştir. Bu yargının neticesinde Medine'de hendekler kazıldığı, Kureyza'nın erkeklerinin gruplar halinde getirilerek tek tek boyunları vurulduğuna dair rivayetlerin sonradan uydurulduğu ve Yahudi kaynaklarındaki bilgilerle benzeştiği iddia edilmiştir.¹⁰⁹ Ahzâb suresinde geçen "Allah, Kitap ehlinden, kâfirleri destekleyenleri kalelerinden indirmiş, kalplerine korku salmıştı; onların kimini öldürüyor, kimini de esir alıyordunuz."¹¹⁰ âyet-i celilesi de bu hâdisede müşriklerle ittifak yapan Kureyza'dan bahsetmektedir.¹¹¹

Medine Yahudilerinin Kur'ân'da bildirilen bir özelliği de Cebrail (a.s.) hakkındaki menfi tutumlarıdır. İlgili âyette bu tavırları tenkit edilmiştir.¹¹² Cebrâil'e (a.s.) düşmanlık yapmakla birlikte¹¹³ bir diğer Melek olan Mikâil'e (a.s.) sevgi besleyen¹¹⁴ ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) mesajını benimsemekle kalmayıp onun Medine toplumu nezdindeki itibarını azaltmak için çeşitli girişimlerde bulunan bu zümrenin, bazı fertleri de Kur'ân kelimelelerini/kavramlarını esas manalarından saptırıp dillerini eğmek suretiyle dine taarruzda bulunmuşlardır.¹¹⁵ Zaman zaman Hz. Peygamberin huzuruna gelerek ona bazı şeyler sormuşlar, yanından çıkınca da onun sözlerini değiştirerek yaymaya çalışmışlardır.¹¹⁶ Kur'ân, onların Hz. Muhammed'e hitap ederken kullandıkları bazı ifadelere yer vermiş, müminleri de suiistimale açık bu nevi lafızları kullanmaktan nehyetmiştir.¹¹⁷ Bu sözlerden biri "râinâ" (bize bak/bizi gözet) kelimesi olup Yahudilerin bu kelimeyi "râinâ" (bizim

¹⁰⁹Arafat, "Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar", 139, 140.

¹¹⁰el-Ahzâb 33/26.

¹¹¹Taberi, *Camiu'l-Beyan*, 19: 72.

¹¹²el-Bakara 2/98.

¹¹³Buhâri, "Tefsir", 6 (No. 4480).

¹¹⁴Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1: 357, 358.

¹¹⁵en-Nisâ 4/46.

¹¹⁶Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 2: 567.

¹¹⁷el-Bakara 2/104.

çobanımız) şekline dönüştürdükleri¹¹⁸ veya kelimenin İbranicede hakaret anlamı taşıdığı ve Yahudilerin onu kendi dillerindeki anlamda kullandıkları¹¹⁹ ifade edilmiştir. Ayrıca Yahudiler, Hz. Peygamberi gördüklerinde “es-selâmü aleyke” (esenlikte ol) yerine, muhatabın ölümünü temenni anlamına gelen “es-sâmü aleyke” sözünü kullanmışlar, durumun farkında olan Rasûlullah da onlara “senin üzerine” manasına gelen “ve aleyke” ifadesiyle mukabelede bulunmuştur.¹²⁰ Mücâdele sûresinin 8. âyeti¹²¹ bu mesele hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber’in kıblenin değişmesi yönündeki beklentisi de¹²² Yahudilerin, “Sen bizim kıblemize tabi oluyor fakat dinimize muhalefet ediyorsun.” gibi sataşmalarından kaynaklanmıştır.¹²³ Kıblenin değişimi gerçekleştikten sonra ise¹²⁴ aynı zümre “Muhammed babasının memleketini ve doğduğu yeri özledi. Bizim kıblemize yönelmeye devam etseydi onun, gelmesini beklediğimiz kişi olduğunu ümit ederdik.” demişler, bunun üzerine de Bakara sûresinin 145. âyeti nâzil olmuştur.¹²⁵ Söz konusu âyet, Hz. Muhammed’e (s.a.v) kitap verilenlere her türlü delili getirse de yine de onun kiblesine uymayacaklarını¹²⁶ haber vermektedir. Kıblenin çevrilmesini hazmedemeyen Yahudilerin, Mescid-i Aksâ’nın daha kadim ve daha üstün bir mabet olduğunu dolayısıyla kible olmaya daha lââyık olduğunu savunmaları üzerine¹²⁷ Kur’ân, Kabe’nin yeryüzünde ilk yapılan mâbed olduğunu ve kible olmaya daha lââyık olduğunu¹²⁸ ifade etmiştir.

Hz. Muhammed’in (s.a.v) muhatabı olan Yahudiler, Kur’ân’da zikredilen bazı yönleriyle atalarına, yani Hz. Musa’nın kavmi olan İsrail oğullarına, benzemektedirler. Kur’ân, İsrail oğullarının kendilerine sunulan rızıkla yetinmeyip peygamberlerine “Ey Musa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak,

¹¹⁸Râzi, *Mefâtibu’l-Ğayb*, 3: 242.

¹¹⁹Taberî, *Camiu’l-Beyan*, 2: 377.

¹²⁰Taberî, *Camiu’l-Beyan*, 22: 470, 471.

¹²¹el-Mücâdele 58/8.

¹²²el-Bakara 2/144.

¹²³Taberî, *Camiu’l-Beyan*, 2: 657.

¹²⁴el-Bakara 2/150.

¹²⁵Taberî, *Camiu’l-Beyan*, 2: 668.

¹²⁶el-Bakara 2/145.

¹²⁷Ebu Hayyân el-Endelüsî, *el-Babru’l-Mubîr*, 3: 6.

¹²⁸Âli İmrân 3/96.

mercimek ve soğan yetiştirsin"¹²⁹ dediklerinden bahsetmektedir. Benzer bir kanaatsizlik de Medine Yahudilerinde görülmektedir. Onlar ticaretleri ke-sata uğradığında “Allah’ın eli bağlıdır.”¹³⁰ demişler, bu sözleriyle mecazen “Allah cimridir, bize vermede cimri davranıyor” anlamını kastetmişlerdir.¹³¹ Ayrıca onlar, Tevrat’ta sıfatları zikredilen Hz. Muhammed’in Peygamberliğini reddederek Allah’a vermiş oldukları sözlerini tutmamışlar, vaktiyle ahitlerini bozan atalarının¹³² durumuna düşmüşlerdir.¹³³ Kur’ân, onların Tevrat’ta yer alan Hz. Muhammed’le ilgili sahih bilgileri bir takım dünyevi menfaatler karşılığında değiştirmelerinin¹³⁴ ahirette cezasız kalmayacağını ifade etmiştir.¹³⁵ Hâlbuki onlar Hz. Muhammed (s.a.v) gönderilmeden önce, müşrik Araplara karşı onu vesile kılarak “Allah’ım, gönderilecek âhir zaman Peygamberi hürmetine, müşriklere karşı bize yardım et.” diyerek ni-yazda bulunmaktaydılar. Fakat onun kendi ırklarından olmadığını gördüklerinde inkâr etme cihetine gitmiş¹³⁶ ve içlerinden Hz. Peygamber’in (s.a.v) sıfatlarının Tevrat’ta zikredildiğini beyan edenleri, hesaba çekerek, onlara bu tür şeyleri itiraf etmelerinin, Allah katında aleyhlerine delil olacağını söylemiş, onları bundan vazgeçirmeye çalışmışlardır.¹³⁷

Medine Yahudilerinin, ellerindeki Tevrat nüshalarında görmelerine rağmen gizledikleri şeyler, Müslümanlar lehine delil teşkil edecek meselelerle sınırlı değildir. Örneğin: Maide sûresinde geçen “Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de, “Böyle bir fetva size verilirse alın, verilmezse kaçının” derler.” ifadesinin aşağıda zikredilecek hadise hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir.¹³⁸

Yahudiler, aralarından zina suçu işleyenlere Tevrat’taki recim cezasını uygulamak yerine, zifte batırılmış liflerden yapılmış bir iple vurup yüzlerini

¹²⁹el-Bakara 2/61.

¹³⁰el-Mâide 5/64.

¹³¹Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 8: 553.

¹³²el-Bakara 2/100.

¹³³Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 2: 308.

¹³⁴Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 5: 28.

¹³⁵el-Bakara 2/174.

¹³⁶Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 2: 236, 237.

¹³⁷Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 2: 146, 147; Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 1. Bas-kı (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 1: 463, 464.

¹³⁸Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 11: 239.

siyaha boyamayı sonra da bu kişileri ayrı merkeplere ters olarak bindirip halka teşhir etmeyi tercih ediyorlardı. Hz. Peygamberin, Medine'ye hicretinden sonra evli bir Yahudi, yine evli olan Yahudi bir kadınla zina etmiş ve Yahudi bilginleri, bu durumu görüşmek üzere Tevrat okudukları evde bir araya gelmişlerdi. İçlerinden bazıları, “Onları Muhammed'e götürün ve aralarındaki hükmü sorun. Eğer sizin hükmünüze uygun hüküm verirse kabul edin. O, bulunduğunuz ülkenin kralı olduğundan, onun hükmüne uymanız günah değildir. Böylece zina eden arkadaşınızı taşlanarak öldürülmekten kurtarmış olursunuz. Eğer o, Tevrat'taki ceza olan taşlanarak öldürmeye hükmederse, kabul etmeyin ve hüküm verme (cemaatiniz hakkında kendi hükümlerinizi uygulama) hakkınızı elinizden almasına müsaade etmeyin.” dediler. Hz. Peygambere gelip bu ikisi hakkında hüküm vermeyi sana bırakıyoruz.” dediklerinde o, bir şey söylemeyip kalktı ve hahamlarının bulunduğu havralarına geldi. Onlara “En bilgininizi bana çıkarın.” dediğinde. Abdullah bin Sûriyâ adında şaşkınlıkla bir adamı çıkardılar. Hz. Peygamber, ona “İsrail oğullarına o nimetleri veren Allah adına doğru söyle; Allah Tevrat'ta, evlendikten sonra zina edenler için recim cezasına hükmetmedi mi?” dedi. İbni Sûriyâ'nın gerçeği itiraf etmesi üzerine Hz. Peygamber, onun yanından çıktı ve o iki kişinin taşlanarak öldürülmelerini emretti. Akabinde recmedildiler.¹³⁹ Diğer bir rivayette Hz. Peygamberle muhatap olan kişinin, Tevrat'ı açıp recim âyetinden önceki ve sonraki âyetleri okuyup elini recim âyetinin üzerine koyarak kapattığı; orada bulunan Abdullah bin Selâm adlı sahâbînin bu durumu Peygamber'e (s.a.v) bildirdiği ve böylece recim âyetinin görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁴⁰ Abdullah bin Selâm'ın, Ahkâf sûresinde geçen “İsrail oğullarından bir şahit”¹⁴¹ ifadesiyle kast olunan kişi olup Medine'de Müslümanlığı kabul eden ilk Yahudilerden olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴²

Medine Yahudileriyle ilgili rivayetler onların kendi aralarında da tahriften kaynaklı bir takım anlaşmazlıklar yaşadıklarını göstermektedir. Örne-

¹³⁹Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 8: 414, 415.

¹⁴⁰İbni Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, 5: 221.

¹⁴¹el-Ahkâf 46/10.

¹⁴²Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 21: 129, 130.

ğın, Mâide sûresinde geçen “Cahiliye hükmünü mü istiyorlar?...”¹⁴³ âyeti, aşağıda zikredilen hadise üzerine nazil olmuştur.

Hız. Muhammed (s.a.v) peygamber olarak gönderilmezden önce Kureyza oğulları ile Nadîr oğulları arasında bazı öldürme olayları geçmiş, bu iki kabileden Kureyza oğulları bi'setten sonra Hız. Peygamber'in (s.a.v) hakemliğine başvurmuşlardır. Onların Hız. Peygambere “Nadîr oğulları bizim kardeşlerimizdir; babamız ve dinimiz birdir. Fakat onlar bizden birini öldürdüğünde bize 70 vesak hurma verdiler, biz onlardan birini öldürdüğümüzde bizden yüz kırk vesak hurma aldılar. Biz onlardan birini öldürdüğümüzde onlar, bunun karşılığında bizden iki kişi öldürdüler. Biz onlardan bir kadını öldürdüğümüzde onun karşılığında bizden bir erkek öldürdüler. Yaraların diyetinde de bizim yaralarımızın diyeti onlarınkinin yarısı oldu. Onlarla bizim aramızda sen hüküm ver.” şeklinde şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.), “Ben hükmediyorum ki, Kureyzalının kanı Nadîrlinin kanına eşittir; Nadîrlinin kanı da Kureyzalının kanına eşittir. Ne kısısta, ne diyetle, ne yaralarda birinin diğerine hiçbir üstünlüğü yoktur.” buyurmuştur. Bu hükmü kabullenemeyen Nadîr oğulları, Hız. Peygamber'e (s.a.v.), “Sen bizim düşmanımızsın, emrine itaat etmeyeceğiz.” sözüyle mukabelede bulunmuşlardır.¹⁴⁴

Kur'ân'ın, insanların müminlere düşmanlık bakımından en şiddetlileri arasında zikrettiği Yahudiler,¹⁴⁵ zaman zaman Hız. Muhammed'ten (s.a.v) kendilerine mucize getirmesini istemişlerdir. Ancak onların bu talepleri samimiyetten uzak olup maksatları mucizelere şahit olup iman etmek olmamıştır.¹⁴⁶ Hız. Peygamber'e, davasından vazgeçip kendilerine uymadığı müddetçe onların, kendisinden hoşnut olmayacakları ikazını yapan Kur'ân'ın,¹⁴⁷ bu gürüha hitaben “*Allah yanında âbiret yurdu insanların değil de yalnız sizinsiz, sadıklardan iseniz haydi ölümü temenni edin.*”¹⁴⁸ buyurma-

¹⁴³el-Mâide 5/50.

¹⁴⁴Râzi, *Mefâtiibu'l-Ğayb*, 12: 17.

¹⁴⁵el-Mâide 5/82.

¹⁴⁶Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 2: 345.

¹⁴⁷el-Bakara 2/120.

¹⁴⁸el-Bakara 2/94.

sının sebebi de onların, cennetin yalnız kendileri ve çocukları için yaratıldığına inanmalarıdır.¹⁴⁹

Kimi Yahudilerin münafıklık yaptıklarına dair bazı bilgiler mevcuttur. Benî Kaynuka Yahudilerinin önde gelenlerinden Sa'd b. Huneyf, Zeyd b. Lusayt, Nu'mân b. Evfâ b. Amr, Osman b. Evfâ, Râfi' b. Hureymile ve Rifâa b. Zeyd b. Tâbût görünüşte İslâm'a girdikleri belirtilen kimselerdir.¹⁵⁰

4. Hıristiyanlar

Müslümanlar, Mekke'de müşriklerle Medine'de ise münafıklarla ve Yahudilerle yoğun mücadele içinde olmuşlardır. Medine ile ilgili anlatımlarda adı geçen bir diğer zümre ise Hıristiyanlardır.

Kur'ân'ın nüzülünden önce Arabistan'da hatırı sayılır derecede bir Hıristiyan varlığı müşahade edilmektedir.¹⁵¹ Fakat onların Medine'deki sayıları yok denecek kadar azdı.¹⁵² Hıristiyanlığa dair Kur'ân'ın verdiği bilgilerin ekserisi, teslis, Hz. İsa, annesi ve havarilerle ilgili anlatımlardan müteşekkil olmakla birlikte¹⁵³ Hz. Muhammed'in (s.a.v) muasırı olan Hıristiyanlardan bahseden âyetler de mevcuttur.

Asr-ı saadette Hıristiyan ve Yahudi bilginlerinden oluşan bir heyet, Hz. Muhammed'in huzurunda tartışarak birbirlerinin mukaddesatına küfredmiş, her iki taraf da karşısındaki grubun herhangi bir temel üzerine olmadığını iddia etmiştir. Kur'ân, ferdi bir mesele olmayıp bu iki zümre arasında öteden beri cereyan ede gelen bu tartışmaya¹⁵⁴ yer vermekle beraber¹⁵⁵ onların birbirlerine dost olduklarını, Müslümanların onları dost edinmemeleri gerektiğini beyan etmiştir.¹⁵⁶

Hıristiyanlar ve Yahudiler, tuttıkları yolun yanlış olduğunun farkında

¹⁴⁹Ebu'l-Ferec İbn-ül-Cevzî, *Zâdül-Mesir*, 3. Baskı (Beyrut: el-Mektebetü'l İslâmi, 1984), 1: 116.

¹⁵⁰Casim Avcı "Kaynuka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 88.

¹⁵¹Şerafeddin Gölcük, *Kur'ân ve Mekke*, 3. Baskı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 117, 118.

¹⁵²Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 185.

¹⁵³Âl-i İmrân 3/45-55; en-Nisâ 4/155-159; el-Mâide 5/110-118.

¹⁵⁴Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1: 388.

¹⁵⁵el-Bakara 2/113.

¹⁵⁶el-Mâide 5/51.

olmalarına¹⁵⁷ rağmen Cennet'e kendilerinden başkasının giremeyeceğini iddia etmişlerdir.¹⁵⁸ Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın, Yahudiler ise altı üstüne gelmiş bir kasabadan bahseden Kur'an kıssasının¹⁵⁹ kahramanı olan Hz. Üzeyir'in,¹⁶⁰ Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁶¹

Kur'an'a göre Hz. İsa'nın konumu, diğer birçok peygamberin konumundan farklıdır.¹⁶² Ancak gerek o¹⁶³ gerekse diğer peygamberler, birer beşerdir.¹⁶⁴ "Allah ancak Meryem oğlu Mesih'tir" sözü,¹⁶⁵ Hıristiyanların ağızlarından düşürmedikleri bir laftan ibarettir.¹⁶⁶ Günümüz Hıristiyanlarının ellerinde mevcut İncil nüshalarından herhangi birinde Kur'an'ın, nehyettiği¹⁶⁷ teslisin¹⁶⁸ onlar için bir inanç esası olduğunu ifade eden net bir malumat bulunmamaktadır.¹⁶⁹ Yahudilerin, Hz. Üzeyir'le ilgili iddiasına günümüzde mevcut Tevrat metinlerinde rastlanılamaması ise bu durumun geçmişte vuku bulup¹⁷⁰ sona erdiğini¹⁷¹ ya da bölgede yaşayan belli bir grup Yahudi'nin inancı olduğunu veya o dönemler bölgede kullanılan Tevrat nüshalarında olabileceğini göstermektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v), Kur'an'da babasız yaratılmış olması bakımından¹⁷² Hz. Âdem'e benzeyen Hz. İsa'nın,¹⁷³ Allah'ın (c.c.) kulu olduğu bildirildikten sonra bu konuda kendisiyle İsa (a.s.) hakkında tartışmaya gi-

¹⁵⁷el-Bakara 2/109; Âl-i İmrân 3/99.

¹⁵⁸el-Bakara 2/111.

¹⁵⁹el-Bakara 2/259.

¹⁶⁰Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 4: 578; Ebu'l-Berekât Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tev'vil*, 1.

Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989), 1: 182.

¹⁶¹et-Tevbe 9/30.

¹⁶²el-Bakara 2/253.

¹⁶³el-Mâide 5/17.

¹⁶⁴İbrahim 14/11.

¹⁶⁵el-Mâide 5/17.

¹⁶⁶et-Tevbe 9/30.

¹⁶⁷en-Nisâ 4/171.

¹⁶⁸Milâdî III-IV. yüzyıllar arasında şekillenen ve Hıristiyan akâdesinin temelini oluşturan üçlü ilâhlık anlayışı. Jacques Waardenburg, "Teslis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 548.

¹⁶⁹Galip Atasığun, *İlâhî Dinlerde Dini Semboller* (Konya: Sebat Matbaacılık, 2002), 188, 189.

¹⁷⁰Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2: 758.

¹⁷¹Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 16: 35.

¹⁷²Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 5: 462.

¹⁷³Âl-i İmrân 3/59.

renleri, mübahaleye¹⁷⁴ davetle emrolunmuştur.¹⁷⁵ Hz. Peygamber'in (s.a.v) muhatabı olan Necranlı Hıristiyanlar, buna önce razı olmuş, daha sonra içlerinden birinin diğerlerine “Eğer o gerçekten Peygamber ise ve biz de onunla mübâhele edersek ne biz kurtuluruz ne de soyumuz.” demesi üzerine korkup vazgeçmişlerdir.¹⁷⁶ Onlardan yalnızca Allah'a kulluk etmeleri, O'na şirk koşmamaları, O'nu bırakıp birbirlerini rab olarak benimsememeleri, müminlerle aralarında müşterek bir söze gelmeleri istenmiş,¹⁷⁷ fakat onlar, bunu da kabul etmemişlerdir.¹⁷⁸ İçlerinden birinin, Hz. Peygamber'e (s.a.v) “Sen bizden kendine tapmamızı mı istiyorsun?” demesi üzerine¹⁷⁹ peygamberlere yaraşanın “Allah'ı bırakıp bana kulluk edin” değil “Rabbe kul olun” demeleri olduğunun ifade edildiği Kur'ân âyeti¹⁸⁰ nazil olmuştur.

Kur'ân, şeytanın peşine takılarak kendisine verilen ayetlerden uzaklaşan ve azgınlardan olan bir kişiden bahsetmektedir.¹⁸¹ Rivayete göre bu kişi, bir Hıristiyan rahibi olup adı Nu'mân'dır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hicretinden sonra Medine'ye gelmiş ve ona (s.a.v) “Ey Muhammed, bu getirdiğin nedir?” diye sormuş, Peygamber'in (s.a.v) “İbrahim'in dini olan Hanıflığı getirdim.” demesi üzerine kendisinin de o dine mensup olduğunu iddia etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) “Hayır, sen o dine mensup değilsin. Sen, ona, onda olmayan şeyleri kattın.” demesi üzerine o, “Bizden yalancı olanı, Allah kovulmuş ve yapayalnız olarak öldürsün” demiş, daha sonra Şam'a giderek orada Hz. Peygamber'i (s.a.v) Medine'den çıkarmak için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, ancak bu emeline ulaşmadan oradan da kovulmuş ve yapayalnız halde ölmüştür.¹⁸²

Kur'ân, insanlar içerisinde müminlere muhabbet bakımından en yakın

¹⁷⁴Mübâhale bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesidir. Mustafa Fayda “Mübâhele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 425.

¹⁷⁵Âl-i İmrân 3/61.

¹⁷⁶Taberî, *Camii'l-Beyan*, 5: 469, 470.

¹⁷⁷Âl-i İmrân 3/64.

¹⁷⁸Taberî, *Camii'l-Beyan*, 5: 475, 476.

¹⁷⁹Taberî, *Camii'l-Beyan*, 5: 524.

¹⁸⁰Âl-i İmrân 3/79.

¹⁸¹el-Arâf 7/175, 176.

¹⁸²Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûbu'l-Meâni* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y.), 4:

olanların, Hıristiyanlar olduğunu beyan etmiştir.¹⁸³ Bu beyanın yer aldığı âyet, Habeşistan hükümdarının, Hz. Peygamber'e gönderdiği bir heyette bulunanların, Kur'an-ı Kerim'i dinlerken etkilenip ağlamaları üzerine nazil olmuştur.¹⁸⁴ Ehli kitabın methedildiği bu nevi bazı âyetler,¹⁸⁵ iki grup insandan bahsederler. İlk grup bi'setten önce kitâbî bir dine mensup olup, o dinin öğretilerini eksiksiz bir şekilde yaşamaya çalışan ve yine bi'setten önce hayatı son bulanlardır. İkinci grup ise, Hz. Muhammed'in (s.a.v) münafikların fitne çıkarma faaliyetlerine¹⁸⁶ rağmen cenaze namazını kıldığı¹⁸⁷ Habeşistan Necâsisi gibi, bi'setten önce kitâbî bir dine mensup olup tevhidî bir yol takip eden ve salih ameller işleyen, bi'setten sonra da onun (s.a.v) peygamberliğini kabul eden zevattan müteşekkildir.¹⁸⁸

Kur'an, âyetlerinden bir kısmının muhkem, diğer bir kısmının müteşabih olduğunu, kalplerinde eğrilik bulunanların, sırf fitne aramak ve tevile yeltenmek maksadıyla müteşabih âyetlere tâbi olduklarını ifade buyurmuştur.¹⁸⁹ Bu ifade Hıristiyanların, Kur'an'da, "İsa Allah'ın ruhu ve kelimesidir"¹⁹⁰ şeklinde bulunan tavsife tutunmalarına bir cevaptır.¹⁹¹ Rivayete göre Necran Hıristiyanlarından oluşan bir heyet Rasulullah'a (s.a.v) geldiklerinde ona (s.a.v), "Sen, İsa'nın, Allah'ın (c.c.) kelimesi ve ruhu olduğunu zannetmiyor musun?" demişler, Rasulullah da (s.a.v) onlara "O öyledir." şeklinde cevap vermiştir. Heyettekilerin, "Senin bu sözün bizim için kâfidir." demeleri üzerine, "Kalblerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre açıklamak niyetiyle Kur'an'ın, müteşabih olan âyetlerine uyarlar." âyeti celilesi nazil olmuştur.¹⁹²

¹⁸³el-Mâide 5/82-84.

¹⁸⁴Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 8: 596.

¹⁸⁵Âl-i İmrân 3/75, 113-115, 199.

¹⁸⁶Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*, 1. Baskı (Riyad: Dâru'l-Meymân, 2005), 271.

¹⁸⁷Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen* (b.y.: Mektebetü'l-Meârif, t.y.), "Cenâiz", 33 (No. 1535).

¹⁸⁸Fâtih Kesler, *Kur'an'da Yabûdiler ve Hıristiyanlar* (Ankara: TDV Yay., 1993), 246.

¹⁸⁹Âl-i İmrân 3/7.

¹⁹⁰en-Nisâ 4/171.

¹⁹¹Râzî, *Mefâtibu'l-Ğayb*, 7: 178.

¹⁹²Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 5: 206.

Sonuç

İlâhî mesaj, kronolojik ve mekânsal vecheleri göz önünde bulundurulmadan doğru bir şekilde anlaşılabilir. Bu vesileyle, nüzûl sürecine ev sahipliği yapan Mekke ve Medine şehirlerinin, o dönemdeki sakinleriyle ilgili sahil bilgiler, Kur'ân'ın anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir. Söz konusu bilgileri elde etme hususunda birincil kaynak ise, Allah kelâmının bizzat kendisidir.

Kur'ân'a göre Mekke ve Medine'nin mümtaz şahsiyetleri, müşrik, münafık, Yahudi ve Hıristiyan zümrelere karşı yoğun bir mücadele sergileyen müminlerdir. Müminler, Allah'a ve kendilerine düşman olan bu zümrelere aralarına mesafe koymakla emir olunmuşlardır. Kur'ân, hicreti müteakip Medine'de yaşayan müminleri, "ensar" ve "muhacir" olarak tesmiye buyurmuş, İslâm davasını sahiplenmeleri ve diğer müspet davranışları vesilesiyle methettiği bu zevata, gerektiğinde, uyarılar ve eleştiriler yöneltmekten geri durmamıştır. Onlara, kibre kapılmaları, birbirleriyle münasebetlerinde muhabbet ve merhamet odaklı olmaları, fesada yol açması muhtemel davranışlardan uzak durmaları, sulh ortamını haksız yere bozan din kardeşlerine karşı ortak tavır almaları vb hususlarda telkinlerde bulunmuştur. Hz. Peygamberle diyaloglarında ölçülü olmaları hususunda bir takım tavsiyelerde bulunmuştur. Kendi nefislerini ona (s.a.v) tercih etmemeleri, Allah'ın (c.c.), bir mesele hakkında onun (s.a.v) lisanıyla hüküm vermesinden önce fetva vermemeleri, seslerini, onun sesini bastırarak şekilde yükseltmemeleri, onu, birbirlerini çağırdıkları gibi yüksek sesle çağırılmaları bu tavsiyelerden bazılarıdır. Bu tarz telkin ve tavsiyeler içeren âyetlerden birçoğu, Hz. Peygamber ve ashâbı arasında yaşanan çeşitli tecrübeler akabinde nazil olmuştur. Bu nevi tecrübelerden bazısının, cahiliye geleneklerini kaldıran bir hükmün nüzulüne zemin oluşturduğu da vakidir.

Kur'ân'ın ismini andığı gruplardan biri yalnızca Medine ile ilgili anlatımlarda göze çarpmaktadır. Bu gurup, müminlerin birlik ve beraberliğini bozmak için fırsat kollayan münafıklardır. Medine şehrinin, ismen zikredildiği âyetlerin tamamına yakınının, ahirette en ağır cezaya maruz kalacak olan bu zümreden bahsetmesi, dikkat çekicidir. Kur'ân, bu menfi karakterlerin, bazı sinsî girişimlerinden bahsetmiş, onların bir müminde bulunması gereken özelliklerin tam tersi evsafa sahip olduklarını beyan etmiştir. Kö-

tülüğü emredip, iyilikten men etmeleri, ibadetlerini riya için yapıyor olmaları, müminlerin dayanışmasından rahatsızlık duymaları, cimri ve bozguncu olmaları bu vasıflar arasındadır. Bu güruh çirkin emellerine hizmet etmesi için mescit inşa etmekten dahi geri durmamıştır.

Asr-ı saadette yaşayan Yahudilerin karakterleri, inançları ve yaşantılarıyla ilgili bilgiler, medenî sürelerde yer almaktadır. Mekki surelerde ise daha önceki peygamberlerin ümmetleri olan Yahudilerden bahsedilmiştir. Kur'an'ın, Medine'de yaşayan Yahudi toplumu hakkında sunduğu malumat, onlarla ataları arasında karakter ve eylem bakımından benzerlikler olduğunu göstermektedir. Söz konusu benzerliklerden hareketle, verilen sözde durmamanın ve kanaatsizliğin Yahudilerin, mümeyyiz bir vasfı olduğunu söylemek abartı olmasa gerektir.

Medine Yahudilerinden bahseden âyetler son peygamberin, soylarından olmayışını hazmedemeyen bu zümrenin, onun (s.a.v.) itibarını zedelemek ve şehir halkının ona olan teveccühünü engellemek için sarf ettiği yoğun çabayı ihsas ettirmektedir. Şehrin hâkim gücü olan Müslümanlar, Yahudileri inançlarında serbest bırakmışlardır. Buna rağmen Müslümanları yıpratmak için buldukları her fırsatı değerlendiren bu zümrenin akıbeti, Medine'den sürülmek olmuştur.

Medine Yahudilerinin, bir takım dünyevi menfaatler elde etmek için ellerindeki Tevrat nüshalarına muhalif davranışlar sergilemelerine rağmen, Cennetin kendilerine tahsis edildiğine inanmaları ilginçtir. Hıristiyanlar da, tıpkı onlar gibi, Cennetin kendileri için yaratıldığına ve Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanmaktadırlar. Bu iki zümrenin inançlarındaki bu benzerliklerin aralarındaki rekabetten kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Medine'de Hz. Muhammed'in uygulamaya koyduğu kardeşleştirme projesinin yalnız Müslümanlar için değil, şehirde yaşayan tüm dini gruplar için bir takım neticeleri olmuştur. Bu projeye, Müslümanlar birçok fayda elde etmişlerdir. Kardeşleştirme müessesesi, hicret dolayısıyla çeşitli sıkıntılara maruz kalan Müslümanların moral ve motivasyonlarının yükselmesine, onların gerek Medine'de gerekse Medine dışında kendilerini zaafa uğratmak için fırsat kollayan düşmanlara karşı dimdik ayakta kalabilmelerine olanak sağlamıştır.

Kaynakça

- Ağırman, Mustafa. *Hız. Muhammed (s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1997.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1981.
- Akyüzöğlü, İlyas. "Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 6/11 (2016), 200-232.
- Alper, Hülya. "Münafık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 565. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd. *Rûbu'l-Meânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, t.y.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine". *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. 315-324. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Arafat, W. N.. "Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar". trc. Şaban Öz. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*. 17/2 (Ankara, 2004), 139-144.
- Ataşağın, Galip. *İlâhî Dinlerde Dini Semboller*. Konya: Sebat Matbaacılık, 2002.
- Avcı, Casim. "Kaynuka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 88. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil el-. *el-Câmiu's-Sahih*. b.y.: Dâru İbni Kesir, 2. Basım, 2002.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-Arabiyye*. 7 Cilt. thk. Ahmed Abdü'l-Ğafûr Attâr. 4. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hız. Muhammed'in Hayatı*. 2 Cilt. trc. Mehmet Yolcu. 3. Baskı. İstanbul: Denge Yayınları, 2012.
- Dumlu, Ömer, *Kur'ân'da Salâh Meselesi*. 3. Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 2009.
- Durmuş, İsmail. "İtnâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 215. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Endelüsî, Ebu Hayyân. *el-Babru'l-Muhit*. 8 Cilt. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Endelüsî, İbn Atiyye. *el-Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*. 6 Cilt. thk. Abdüsselam Muhammed. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

- Er, İzzet. "Muhacirlerin Medine'ye İntibakının Psiko-Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözümleri". *Diyanet İlmi Dergi*. 27/2, (1989), 63-80.
- Fayda, Mustafa. "Mübâhele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 425. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Gölcük, Şerafeddin. *Kur'an ve Mekke*. 3. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. 2 Cilt. trc. Salih Tuğ. Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003.
- Hattâb, Mahmut Şit. *Peygamber Ordusunun Tarihi*. trc. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- İsfahânî, Râğîb. *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaluddin Abdülmelik. *es-Siretü'n-Nebeviyye*. 2 Cilt. thk. Süheyl Zekkar. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1992.
- İbni Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn-i Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 21 Cilt. 1. Baskı. b.y.: Dâr'u Hicr, 1997.
- İbni Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. 15 Cilt. 1. Baskı. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbni Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. 6. Baskı. Beyrut: Dâru Sâdır, 1997.
- İbni Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitabu't-Tabakati'l-Kübra*. 11 Cilt. thk. Ali Muhammed Ömer. 1. Baskı. Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-Mesîr*. 9 Cilt. 3. Baskı. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984.
- İbnü'l-Esîr Ziyâeddîn el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târih*. 11 Cilt. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İlyas, Abdülğani Muhammed. *el-Mesâcidü'l-Eseriyye fi'l-Medineti'n-Nebeviyye*. 2. Baskı. Medine: Matâbiu'r-Raşîd, 1999.
- İsmail bin Abbâd, es-Sâhib. *Mubîtu'l-Luğa*. thk. Muhammed Hasen Âli Yâsin. 11 Cilt. 1. Baskı. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Ankara: D. İ. B. Yayınları, 2006.
- Kazvîni, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce. *es-Sünen*. b.y.: Mektebetü'l-Mearif, t.y.

- Kesler, Fâtih. *Kur'ân'da Yahûdiler ve Hıristiyanlar*. Ankara: TDV Yay., 1993.
- Kurtubi, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'an*. 24 Cilt. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. 1. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvvattâ*. Mağrib: Menşûrâtü Dâr'il-Âfâkı'l-Cedide. 1. Basım. 1992.
- Mekkî, Mecd. *el-Beyân fi Erkâni'l-İman*. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2003.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahib*. 2 Cilt. Riyad: Dâr-u Tayyibe, 1. Basım, 2006.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. 3 Cilt. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-Ğayb*. 32 Cilt. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1981.
- Safa, Mustafa. "Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat". *Toplum Bilimleri Dergisi*. 9/17 (2015), 355-398.
- Sâlih, Subhi. *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*. 17. Baskı. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Semhûdî, Ebu'l-Hasan Nurüddin. *Vefâu'l-Vefâ bi Abbâri Dâri'l-Mustafâ*. 4 Cilt. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Camiu'l-Beyan an Te'vil-i Âyi'l-Kur'an*. 26 Cilt. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî. 1. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Hicr, 2001.
- Tüysüz, Cem- Hira, Zehra. "Hz. Muhammed Döneminde Medine'de İktisadi Hayat". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 63. (2018), 447-484.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed. *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an*. 1. Baskı. Riyad: Dâru'l-Meymân, 2005.
- Vehbi, Mehmet. *Hulâsatü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*. 16 Cilt. 4. Baskı. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968.
- Waardenburg, Jacques. "Teslîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 548. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehrâveyn Yayınevi, t.y.